

SADR UD-DİN KONEVİ İLE H'ACE NASİR UD-DİN TUSİ'NİN
MEKTUPLAŞTIKLARI İDDİASI ÜZERİNE

Mikâil Bayram

Eskiiler Şeyh Sadr ud-Din Konevî (673/1275) ile İranlı meşhur filozof, astronom ve matematikçi H'ace Nasir ud-Din-i Tusi'nin (672/1274) mektuplaştıklarını ve bu mektuplarda bu iki bilginin birbirlerine bazı ilmi ve felsefi (metafizik) konularda sorup, cevap verdiklerini kabul etmişlerdir. Nitekim bu mektupları ihtiva eden ve kısaca *Mukatebat*¹ diye adlandırılan müstakil bir eser el yazması nüshalar halinde kütüphanelerimizde yaygın olarak bulunmaktadır².

Anadolu Ahi teşkilatının kurucusu olarak bilinen ve tam adı Şeyh Nasir ud-Din Abu'l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (660/1262) olan Ahi Evran üzerinde yaptığımız doktora çalışması³ sonunda Sadr ud-Din Konevî ile H'ace Nasir ud-Din'in mektuplaştıkları iddiasının tamamen uydurma ve yakıştırma olduğu, gerçekte ise, Sadr ud-Din Konevî ile Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din'in mektuplaştıkları, yani Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din Mahmud el-Hoyî'nin Konevî'ye yazdığı mektupların H'ace Nasir ud-Din Muhammed et-

1 Katip Çelebi, *Kaşf us-Zunun*'unda (Nşr. Ş. Yaltkaya ve R. Bilge, İstanbul 1941-1943, II, 1758) bu mektupları «el-Mufavazat» olarak adlandırmıştır.

2 Osman Ergin, «Sadreddin Konevi ve Eserleri», *Şarkiyat Mecmuası*, İstanbul 1958, II, 79-80. Osman Ergin burada Mukatebat'ın 18 nüshasını tesbit etmiştir. Biz bu 18 nüshadan başka 8 nüsha daha tesbit ederek bütün nüshaları gözden geçirdik. Bizim göremediğimiz başka nüshalar da olabilir.

3 Bu çalışmamızın kısa bir özetini *Türk Kültürü* dergisininin 191. sayısında (s. 658-668) neşretmiş bulunuyoruz.

Tusî'ye nisbet edildiği ortaya çıkmış bulunmaktadır⁴. Burada bu tarihi hatanın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı ve nasıl genel bir kanaat haline geldiği anlatılacaktır.

İDDİANIN ORTAYA ÇIKIŞI

Sadr ud-Din Konevî ile Hâce Nasîr ud-Din arasında mektuplaşmanın vaki olduğundan ilk defa Molla Abdur-Rahman Camî (898/1492) 881 (1476) yılında te'lif ettiği *Nafahat al-Üns* adlı eserinde söz etmiştir⁵. Camî'den sonra Taşköprü-Zâde Ahmed (965/1557) aynı iddiayı ileri sürmüştür⁶. Gene aynı asırda Kastamonulu Latîfi (990/1582) Sadr ud-Din Konevî'den bahsederken «Nasîr ud-Din-i Tusî ile rumuz-i emr-i kunden ve kunûz-i ilm-i ledünden miyanlarında akli ve nakli çok sual ve cevab ve bahs u hitab geçmiştir.»⁷ diyerek bu iki bilgin arasında teati edildiği sanılan mektupların konularını da belirtmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi Katib Çelebi (1069/1658) de bu iki bilgin arasında teati edildiğine kail olduğu mektupları *el-Mufavazat* diye adlandırmıştır⁸.

Eskiler Konevî ile Hâce Nasîr ud-Din'in mektuplaşmalarına kesin olarak inandıklarından son zamanlarda Nasîr ud-Din-i Tusî ve Sadr ud-Din Konevî üzerinde araştırma yapanlar da bu konu üzerinde derin bir araştırmaya gerek görmeden sözü edilen mektupları ilmi araştırma ve tesbitlerine kaynak olarak ittihaz etmişlerdir⁹.

Sadr ud-Din Konevî ile Hâce Nasîr ud-Din arasında mektup-

4 Esasen Ahi Evran'ın yalnız mektupları değil, eserleri de başkalarına mal edilmiştir. Bugüne kadar 10 te'lif eserini ortaya çıkarmış bulunuyoruz. Bu eserlerin hemen hepsi ya başkalarına mal edilmiş veya anonim bir eser olarak günümüze gelmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bk. (İstanbul Edebiyat Fakültesi, 1253 nolu doktora tezi, s. 65-85).

5 Camî, *Nafahat ul-üns*, Trc. Lamî Çelebi, İstanbul 1287, s. 632.

6 *Mevsuat ul-ulum*, İstanbul 1313, I, 572.

7 *Lâtîfi Teskiresi*, İstanbul 1314, s. 43.

8 *Kaşf uz-zunun*, II, 1758.

9 İran'da Müderris Razavî *Ahval u asar-ı Hâce Nasîr ud-Din-i Tusî* (Tahran 1334, s. 48-55) adlı eserinde daha çok Nasîr ud-Din-i Tusî'nin Konevî'ye yazdığı farzedilen mektuplar üzerinde durmuş ve bu mektuplardan pasajlar nakletmiştir. İstanbul Edebiyat Fakültesi Profesörlerinden Nihat Kekik

laşmanın vaki olduğundan ilk olarak bu iki bilginden 200 küsur yıl sonra yaşayan Mevlana Camî'nin söz etmiş olması ve Camî'den önce Sadr ud-Din Konevî ve Hâce Nasîr ud-Din'den bahseden pek çok tarihçi, tabakat ve menakıb yazarlarından hiç birinin bu iki bilgin arasında böyle bir mektuplaşmadan bahsetmemiş olmaları bu iddianın Camî'nin başı altından çıktığı zannını uyandırmaktadır. Oysa bu mektupları ihtiva eden ve *Mukatebat* diye adlandırılan eserin Camî'nin *Nafahat ul-üns*'ünü te'lif ettiği tarih olan 881 (1490) den önce istinsah edilmiş nüshaları vardır¹⁰. Bu nüshalarda da Tusî ile Konevî'nin birbirlerine mektup yazdıkları ileri sürülmüş durumdadır. Sadr ud-Din Konevî'nin *Nafahat ul-ilahiyye* adlı eserinin sonunda yakınlarına, yakınlarının da kendisine yazdığı mektuplar yer almaktadır. *Nafahat ul-ilahiyye*'nin birkaç nüshasında Tusî'ye (iddiaya göre), Tusî'nin de kendisine yazdığı bazı mektuplar da bulunmaktadır¹¹. Muhtemelen böyle bir *Nafahat ul-ilahiyye* nüshası Camî'nin eline geçmiş ve sözü edilen iddiasına bu *Nafahat* nüshası mesned olmuş olabilir. Nitekim Camî'nin Sadr ud-Din Konevî'nin *Nafahat ul-ilahiyye*'sini okuyup istifade ettiğini *Nafahat ul-ilahiyye*'nin sonunda bulunduğunu belirttiğimiz mektuplardan bazılarının mazmununu, eseri olan *Nafahat ul-üns*'e dercettiğini biliyoruz¹². Kaldı ki, adı geçen eserinin (*Nafahat ul-üns*) adını dahi Konevî'nin *Nafahat ul-ilahiyye*'sinin etkisinde kalarak koyduğu bellidir.

ise, *Sadr ud-Din Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kâinat ve İnsan* adlı eserinin girişinde (İstanbul 1957, s. 23) bu iki bilginin mektuplaşması haberi üzerine şüphe izhar etmektedir. Buna rağmen adı geçen eserinde Konevî ile Tusî arasındaki fikir ayrılıklarını belirtmeye çalışırken bu mektuplardan geniş ölçüde istifade etmekten kendini alamamıştır. Merhum hocamız Hilmi Ziya Ülken de *İslâm Felsefesi ve Kaynakları* (s. 253-259) ve *Türk Tefekkürü Tarihi* (İstanbul 1934, II, 145-147) adlı eserlerinde Konevî ile Tusî arasındaki görüş ayrılıklarını açıklamaya çalışırken, bu mektuplara dayanmıştır.

10 Msl. Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2349'daki nüsha bunlardandır. Gerçi bu nüshanın istinsah tarihi yoktur. Fakat biraz sonra üzerinde duracağımız gibi biz bu nüshanın Yar Ali Şirazi'nin (814/1411) yazısı olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz. Ayrıca Pertev Paşa (Süleymaniye) Ktp. nr. 617'deki nüshanın da IX (XV). asır ortalarında istinsah edildiğini tahmin ediyoruz.

11 Bu *Nafahat ul-ilahiyye* nüshalarından biri Konya Mevlana Müzesi Ktp. 1633'de, bir diğeri ise, Esad Ef. (Süleymaniye) Ktp. nr. 1783'dedir.

12 Krş. *Sadr ud-Din Konevî'nin Felsefesinde Allah-Kâinat ve İnsan* (Giriş) s. 10.

KONEVİ İLE TUSİ'NİN MEKTUPLAŞMALARI İDDİASI
VE YAR ALİ ŞİRAZİ

Sadr ud-Din Konevî ile Nasîr ud-Din-i Tusî'nin birbirlerine yazdıkları sanılan mektupların en eski nüshası, Ayasofya Kütüphanesi nr. 2359'daki nüshadır. Cönk tipi bir cilt içerisinde 50 varaktan ibaret olan bu nüshanın yazı, mürekkep ve kâğıdından VIII (XIV). asrın sonlarında istinsah edildiği rahatlıkla söylenebilmekle beraber hiçbir yerinde müstensih ne adını, ne de istinsah tarihini belirtmiştir. Ancak bu nüshadaki yazının başka yerlerdeki nümüneleri vasıtasıyla *Mukadebat*'ın bu en eski nüshasının Yar Ali Şirazi (814/1411) tarafından istinsah edildiğini tezbît edebilmekteyiz. Şöyle ki: Buradaki yazının bir nümunesi Bursa Eski Eserler Kütüphanesi (Hüseyin Çelebi kısmı) nr. 1184'de kayıtlı kıymetli risaleler ihtiva eden bir mecmuadır¹³. Başından sonuna kadar bir elden çıkmış olan mecmuanın 1^a sahifesinde «Bu mecmua min evveliha ile ahirina Şakayık ricalinden merhum Yar Ali Şirazi'nin hattıdır.» cümlesi yazılarak mecmuanın başından sonuna kadar Yar Ali Şirazi'nin el yazısı olduğu belirtildikten sonra Taşköprü-Zâde'nin *Şakayık-ı nu'maniye*'sinde Yar Ali Şirazi hakkında söylenenler olduğu gibi buraya kaydedilmiştir¹⁴. Mecmuaya nazaran hayli muahhar olan bu kayıt, gene bu mecmuanın 2^a sahifesinde bulunan bir başka kayıt doğrular niteliktedir. Çünkü Yar Ali'yi tanıyan ve belki de onun yakınlarından biri tarafından yazıldığı muhakkak olan bu kayıtta Yar Ali hakkında Farsça bir kıt'a ile ölüm tarihi ay ve gün belirtilerek kaydedilmiştir¹⁵. Buna göre Yar Ali Şirazi 1 Cemazi'l-evvel 814 (21

13 Bu mecmuanın tavsifi için Bk. Ahmet Ateş, «Konya Kütüphanelerinde Bulunan Bazı Mühim Yazmalar», *Belleten*, Ankara 1952, XVI, 119-121.

14 Krş. *Şakayık-ı nu'maniye* (özel kütüphanedeki nüsha), yp. 6b.

15

جهانرا زحسن وز اقران خویش	نمی دید شیخ جهان یار علی
که بیرون شدن دید دوران خویش	ازان تنک دل شد زدوران خویش
بشد تا بگوید بسلطان خویش	گهی داشت از گردش روزگار
وفات الشيخ العالم الفاضل شیخ یار علی	نورالله قبره فی غرة جاذی الاول یوم الجمعة سنة
اربع عشر ثمانمائه بمدينة روس .	

Ağustos 1411) yılında Cuma günü Bursa'da ölmüştür. Ayrıca Yar Ali Şirazi'nin Fahr ud-Din-i Iraki'nin (682/1283) *Lemaat*'ının şerhi olan *Lemahat*'ında bu mecmuanın 99^b-144^b sahifelerinde yer alan Mueyyed ud-Din el-Cendi'nin (700/1301) *Nafhat ur-ruh ve tuhfet el-futuh* adlı eserinden ve *Tercume-i lamiye*'sinden nakiller yapması¹⁶ da bu mecmuanın Yar Ali tarafından istinsah edildiğini te'yid eden bir durumdur.

Böylece *Mukatebat*'ın Ayasofya Ktp. nr. 2349'da kayıtlı bulunan bu en eski nüshasının Yar Ali Şirazi'nin el yazısı olduğu ve 814 (1411) yılından önce istinsah edilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer önemli bir husus da şudur : Sadr ud-Din Konevî'nin Konya'da yaptırdığı cami'nin yanbaşında bir kütüphane de kurduğu ve kendi kitaplarını da bu kütüphaneye vakfettiği bilinmektedir¹⁷. Yar Ali Şirazi'nin bu mecmuayı Konya'da Sadr ud-Din-i Konevî kütüphanesinde istinsah ettiğini, mecmuanın 74^a sahifesindeki هذه الوصية التي صدرت من حضرت الشيخ الرباني صدر الحق والدين قدس الله سره cümleden öğrenmekteyiz. Ayrıca bu kütüphanede Sadr ud-Din Konevî'nin özel bir defteri bulunduğu, Yar Ali Şirazi'nin bu mecmuadaki bazı dua ve risaleleri bu defterden istinsah ettiği de 97^b daki نقل من دفتر الشيخ صدرالدين رضى الله عنه هذا الدعاء مكتوب في دفتر الشيخ المذكور بخط الشيخ محي الدين بن سراقه kayıttan öğrenilmektedir. Bazı yerlerde ise (97^b ve 96^b) sadece (منقول من دفتر الشيخ) denilerek gene Konevî kastedilmiştir. Bu kayıtlar Yar Ali Şirazi'nin bu mecmuayı Konya'da Sadr ud-Din Konevî'nin kütüphanesinde istinsah ettiğini ortaya koymaktadır. İleride arzedeceğimiz bazı hususlarla da te'yid edileceği gibi bu kayıtların delaletinden de *Mukatebat*'ın yukarıda belirttiğimiz en eski nüshasının da gene Yar Ali Şirazi tarafından Konya'da Sadr ud-Din Konevî kütüphanesinde ve hatta Konevî'nin defterinden istinsah edildiği anlaşılmaktadır.

Yar Ali Şirazi'nin bu mecmuada nümunesini bulduğumuz el yazısı, çok tipik olup ilk bakışta siyakatı andıran bozuk bir nesih olduğu için rahatlıkla tanınabilir. Bu karakteristik özelliğinden dolayı

16 A. Gölpınarlı, *Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara 1971, II, 4.

17 F. Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958; s. 12; İ. Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 501-503; Sadr ud-Din Konevî, «Vasiyyet», *Şarkiyat Mecmuası*, II, 80-81.

Yar Ali Şirazi'nin elyazısını başka yerlerde de bulduk. Mesela: Mu'eyyed ud-Din el-Cendî'nin Kılıç Ali Paşa (Süleymaniye) Ktp. nr. 606'da kayıtlı bulunan Fusus ül-hikem şerhinin 791 (1287) yılında Bursa'da istinsah edilen nüshasına gene Yar Ali Şirazi kendi elyazısı ile haşiye yazmıştır. Keza Said ud-Din Fergani'nin (701/1301) *Munteha'l-medarik* adlı eserinin Bursa Hüseyin Çelebi Ktp. nr. 488'deki nüshasının kenarlarında görülen bazı tashihlerinde de gene Yar Ali Şirazi tarafından yazıldığı görülmektedir.

Yar Ali Şirazi bir süre elçi olarak Eretna Oğulları'nın hizmetinde bulunmuştur. Bu dönem tarihçisi Aziz-i Esterabadi Yar Ali Şirazi'nin Kayseri'den Sadr ud-Din Konevi'nin makamına birkaç hali gönderdiğini haber vermektedir¹⁸. Bu haber de Yar Ali'nin Sadr ud-Din Konevi'nin makamı ile ilgisi bulunduğunu gösterir. Durum öyle gösteriyor ki, Yar Ali Şirazi bir süre Konya'da bulunmuş ve Sadr ud-Din Konevi'nin kütüphanesine devam etmiş, yukarıdaki kayıttan da anlaşıldığı gibi Konevi'nin burada bulunan özel defterlerini inceleme imkânı bulmuştur. Bu arada o zamana kadar yayınlanmamış olan Sadr ud-Din Konevi'nin Şeyh Nasir ud-Din (veya Nasir ud-Din) Mahmud el-Hoyfi'ye (Ahi Evran) ve Şeyh Nasir ud-Din Mahmud'un da ona yazdığı mektuplardan bazılarını ortaya çıkarmış¹⁹ ve H'ace Nasir ud-Din Muhammed et-Tusi'ye nisbet ederek yayımladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 500 küsur yıllık bir geçmişte bulunan Sadr ud-Din Konevi ile H'ace Nasir ud-Din-i Tusi'nin mektuplaştıkları iddiasının, Yar Ali Şirazi tarafından ortaya atıldığı bir tahminden çok, bir vakıa olarak ileri sürülebilir.

Yar Ali Şirazi'den sonra başkaları da aslında Sadr ud-Din Konevi ile Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din arasında teati edilen bu mektupları genel olarak Yar Ali'nin nüshasından kopye ederek yayın-

18 *Bezm u rezm*, İstanbul 1928, s. 384.

19 Sadr ud-Din Konevi dostlarına, dostlarının da kendisine yazdıkları mektuplardan bazılarını son olarak te'lif ettiği *Nafahat ul-İlahiyye*'sinin sonuna koyduğu anlaşılmaktadır. Çünkü *Nafahat ul-İlahiyye*'nin kendi tashihinden geçen nüshasında (Konya, Yusuf Ağa Ktp. nr. 5468) bu mektupları görmekteyiz. Bu mektupların bir kısmını da muhtemelen sakıncalı gördüğü için yayınlamamıştır. Fakat ölümünden sonra *Nafahat* müstensihleri bu mektupları ortaya çıkardıkça *Nafahat*'ın sonuna ilâve etmişlerdir. Bunun sonucu mektup sayısı bakımından birbirinden farklı olan *Nafahat ul-İlahiyye* nüshaları ortaya çıkmıştır.

ladıkça Konevi ile Tusi arasında teati edilmiş olarak gösterdiler. İki bilginin felsefi ve dini konularda münakaşalarını ihtiva eden bu mektuplarda Şeyh Nasir ud-Din Mahmud ilzam olduğunu itiraf etmekte ve kendisini müridliğe kabul etmesini Sadr ud-Din Konevi'den istemektedir²⁰. Bu bakımdan Tusi ile Konevi'nin mektuplaştıkları haberi Anadolu bilgileri için iftihar vesilesi olmuştur. Çünkü onlara göre, bir İranlı (Şii) bilgin Sünni bir bilgin karşısında ilzam olduğunu itiraf etmekte idi. Bu yüzden de bu mektupların nüshaları Anadolu'da oldukça yaygındır.

KONEVİ İLE TUSİ MEKTUPLAŞMIŞ OLAMAZLAR

Şimdi, Yar Ali Şirazi'yi bu hataya veya zanna sevkeden sebepleri açıklamaya geçmeden önce, söz konusu mektupların Konevi ile Tusi arasında teati edilmeyip, Konevi ile Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din Mahmud arasında teati edildiğine dair iddiamızı isbat etmeye çalışalım.

I — 605 (1208) yılında Malatya'da doğan Sadr ud-din Konevi²¹ uzun süre hocası İbn ul-Arabî'nin (638/1240) yanında (Şam'da) bulunmuş Moğol istilasından sonra Anadolu'ya dönerek Anadolu Selçukluları devletinin başşehri olan Konya'ya yerleşmiş²² ve burada yaptırdığı cami ve medresede hocasının meslek ve meşrebini yaymaya çalışmış ve 673 (1275) de gene Konya'da vefat etmiştir. Bu dönemlerde bilhassa Anadolu'nun doğusu Moğol istilası sebebiyle emniyet ve sükûndan mahrum idi. Böyle bir ortamda seyr ü sefer güçlüğü göz önünde bulundurulursa Konevi ile Tusi'nin de birbirlerine mektup yazıp göndermelerinin güç olacağı tabiidir. Kaldı ki, mek-

20 Bk. *Mükatebat*, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2349, yp. 36b-37b.

21 Aksarayî, *Müsameret ul-ahbar*, Ngr. O. Turan, Ankara 1944, s. 119; Kadı Ahmed, *el-Veled üş-şefik*, Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 4518, yp. 17 b.

22 *Nafahat ul-İlahiyye*'deki bir kayıta 19 Şe'ban 640 (11 Şubat 1243) da Konevi'nin Halep'te olduğu (Mevlana Müzesi Ktp. nr. 1633, yp. 62b) ve henüz Anadolu'ya gelmediği, aynı eserin 62. sahifesinde ise, 19 Cemazi'l-ula 652 (7 Mayıs-1254) de Konya'da olduğuna dair kayıtlar vardır. Fakat 649 (651) yılından önce Anadolu'ya geldiğine dair bir kayda da raslanmıştır. (Bk. *Sadr ud-Din Konevi'nin Felsefesi*, (Önsöz), s. 16).

tupların Türkiye kütüphanelerinde bulunan 26 nüshasında birbirinden farklı 30 kadar mektup ortaya çıkmaktadır. Biri Konya'da, diğeri İran'da (Merağa) bulunan iki bilginin o günün şartlarında bu kadar çok mektuplaşamayacakları gayet açıktır.

II — Bu mektuplar arasında çok kısa (bir sahife, hatta yedi satır) olan mektuplar vardır²³. Sadr ud-Din Konevi gibi bir bilginin Merağa'ya veya İran'ın başka bir şehrinde bulunan meşhur bir filozofa mektup yazıp da bu mektubun sadece 7 satır olmasını²⁴ kabul etmek mümkün değildir.

III — Mektuplardan bazıları iki bilginin ilmi konularda tartışmalarını ihtiva eder. Bu mektupların her biri bir risale olacak kadar uzundur. Bazıları ise kısadır ve iki bilginin birbirlerine samimi duygularını ve bazı siyasî ve aktüel olayları ihtiva eder. Böyle devrin siyasî olayları ile de ilgisi bulunan bir mektup üzerinde iddiamıza kesinlik kazandıracak nitelikte bulduğumuz için genişçe durmak istiyoruz²⁵.

25 Şevval 653 (27 Kasım 1255) tarihinde yazıldığı da kayıtlı olan bu mektupda, mektubun yazarı Sadr ud-Din Konevi'ye kendisi ile görüşmek arzusu içinde olduğunu «Seni görmediğim bir gün bana bin ay ve seni görmediğim bir ay bana bin yıl kadar uzun geliyor,» diyerek ifade ettikten sonra Necm üd-Din'in²⁶ feyizli sohbetinde bulunduğunu, daha sonra Kadı Mecd ud-Din Merendi'nin²⁷ de bu

23 Konya Mevlana Müzesi Ktp. nr. 1633; yp. 111^a-114^a.

24 Aynı eser, yp. 111^b.

25 Fotokopisini de sunduğumuz bu mektubun bilinen iki nüshasından biri Konya Mevlana Müzesi, Ktp., nr. 1633, yp. 113^b de diğeri ise, Esad Ef. (Süleymaniye) Ktp., nr. 1783, yp. 87'dadır.

26 Bu zat Sadr ud-Din Konevi'nin tanınmış talebelerinden olup Kırşehir'de müderris idi. Konya Mevlana Müzesi Ktp., nr. 1633, yp. 92'da Konevi'nin bu zata yazdığı bir mektup da vardır; H. Edhem, *Kayseriyye Şehri*, İstanbul 1334, s. 80.

27 Kadı Mecd ud-Din Merendi Anadolu Selçukluları devrinin tanınmış bilginlerinden olup, Aksarayda kadılık yapmıştır. Bk. *Müsameret'ül-ahbar*, s. 308. Kırşehir'de de bulunmuş olmalı ki, Kırşehir ve çevresinde mülkleri ve bir hanı olduğu vakfiyelerden öğrenilmektedir. Bk. *Kırşehir Emiri Caca-oğlu Nur ud-Din'in Vakfiyesi*, Ngr. Ahmet Temir, Ankara 1959, s. 28, 34. Bu vakfiyede Kırşehir diye nisbelendirilişi de bunu gösterir.

sohbete katıldığını ve sohbet esnasında Atabeg²⁸ ile Mahmud Beg'in²⁹ de gerçek zahidin vasıfları hakkında bir iki söz söylediklerini ve bu sözlerin kısa özetini Konevi'ye hikâye ettikten sonra o sohbette bulunan ve adını anmaksızın sadece «Hazret-i Vezir» diye zikrettiği vezirden³⁰ de sitayişle bahsetmektedir. Bundan sonra o günün 25 Şevval 653 (27 Kasım 1255) cumartesi günü olduğunu ve o gün hamama gittiklerini dönüşte «Melik ül-Havass ve'l-Umera» diye tanıttığı Bedr ud-Din Abd us-Samed Yalmani³¹ ile karşılaştığını, görüşüp kucaklaştıktan sonra bu zatia da o gece veya ertesi gece bir toplantı yapacaklarını da bildirmektedir.

Görüldüğü gibi bu mektupda adları geçen kişiler Anadolu'da yaşamış devlet adamlarıdır. 652 (1254) de Celâl ud-Din Karatay'ın ölümünden hemen sonra 647 (1249) den beri süregelen müşterek

28 Burada adı anılmayan Atabeg Konya'daki «Atabekiyye» medresesinin kurucusu Atabeg Fahr ud-din Arslanoğlu'dur. Çünkü bu mektubun yazıldığı tarih olan 653 (1255) yılından bir yıl önce yani 652 (8 Ramazan 1254) de Celâl ud-Din Karatay Atabeg olarak ölüncelikle II. İzz üd-Din Keykavus, Arslanoğlu'nu Atabegliğe getirmiştir. Bk. *Müsameret'ül-ahbar*, s. 40. Bu emir hakkında geniş bilgi için bk. İbn Bibi, *el-Evamir ül-aldıyye* (Tıpkı-basım), Ngr. A. Sadık Erzli, Ankara 1957, s. 618-624; Eflâki, *Menakıb ül-arifin*, Ngr. Tahsin Yazıcı, Ankara 1959-1961, I, 305, 444; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 468-481. Ayrıca Mevlana da ona bir mektup yazmıştır. Bk. Mevlana, *Mektuplar*, Trc. A. Gölpınarlı, İstanbul 1963, s. 224.

29 Bu mektupta adı geçen Mahmud Beg I. Ala ud-din Keykubad'ın vezirlerinden Tac ud-Din Mervezi'nin oğlu olabilir. Babasının Konya'da «Tac ul-Vezir» diye anılan türbesinde medfun olduğu bilinmektedir. Bk. *Konya Tarihi*, s. 759-764.

30 Mektubun 653 (1255) de yazıldığı belli olduğuna göre, bu tarihte adı belirtilmeyen vezirin 652 (1254) de II. İzz üd-Din Keykavus tarafından bu makama getirilen Kadı İzz üd-Din Muhammed olması gerekir. Bk. *Müsameret'ül-ahbar*, s. 40-42. Vezir olunca Moğollara karşı mücadele etmiş, 23 Ramazan 654 (14 Ekim 1256)de Moğollarla yapılan Sultan Hanı savaşı yenilgisinden sonra öldürülen 14 komutandan biri de Vezir İzz üd-Din Muhammed idi. Geniş bilgi için bk. İbn Bibi, 621-623; Anonim, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Ngr. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1953, s. 53; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 478-481.

31 Devrin tarihlerinde adı geçmeyen bu emirin Kırşehir'de mülkleri bulunduğu Caca Oğlu Nur ud-Din vakfiyesinden (s. 39-40) anlaşılmaktadır. Ayrıca Konya'da Debbaglar Çarşısında da hanı bulunduğu, «Şems üd-Din Altun-Aba vakfiyesinden (Ngr. O. Turan, *Belleten*, Ankara 1947, XI, 234) öğrenilmektedir. Bedr ud-Din Yalmani'nin bu mektubun yazıldığı tarihte (653/1255) hayatta olduğuna göre Altun-Aba Vakfiyesinin 598 (1201) olan tarihinde is-

saltanat dönemi sona ermiş kardeşlerden II. İzz uddin Keykavus tek başına Konya'da saltanat sürerken IV. Rük'n üd-Din Kılıçarslan Kayseri'ye giderek orada sultanlığını ilân etmiş ve Moğolların himayesinde kardeşi ile mücadeleye başlamıştı³². II. İzz ud-Din Keykavus da bu mektupda adları geçen Kadı İzz ud-Din Muhammed'i vezirliğe, Fahr ud-din Arslanoğmuş'u atabegliğe getirdiği gibi daha bir çok şahısları belli makamlara tayin ettikten sonra³³ Türkmenlerin de desteğini alarak Moğollarla ve kardeşiyle mücadeleye koyuldu. Bu mektupta adları geçen ümera Moğollara karşı mücadele ittifakı içinde olan kişilerdir. Mektubu Sadr ud-Din Konevi'ye yazan -ki, iddiamıza göre Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din'dir- ile Sadr ud-Din Konevi'nin de bu ittifak içinde oldukları ortaya çıkmaktadır. Nitekim tam bu tarihlerde yani 653 (1255) yılı içinde Sadr ud-Din Konevi'nin de Kırşehir'e yani Ahi Evran'ın ikamet etmekte olduğu yere gittiği³⁴, bu sıralarda Vezir İzz ud-Din Muhammed'in de Kırşehir ve havalisinde kardeşlerin arasını bulma çabası ve harp hazırlıkları içinde bulunduğu tarihlerde kayıtlıdır³⁵. Netice olarak bu mektubun Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din tarafından, Kırşehir'den Sadr ud-Din Konevi'ye yazıldığı gayet açıktır. Bu mektubun Tusî tarafından yazılmış olamayacağı müstensihler tarafından da fark edilmiş olmalı ki, bu mektubun içinde bulunduğu mecmuanın 110-112.

tinsah hatası olmalı. Çünkü 653 (1255)de hayatta olan bir şahsın 598 (1201)de han yaptırması imkân dahilinde değildir. Bugün Aksaray-Nevşehir yolunun Kuzey cihetinde Yalman adında bir köy vardır. Bu şahsın nisbesi onun buralı olabileceğini düşündürmektedir. Mektupda «Melik ül-Havass» diye tanıtıldığına göre II. İzz üd-Din Keykavus'un hass'larından olduğu ve 652 (1254) de Kadı İzz üd-Din vezirliğe, Arslanoğmuş atabegliğe getirilirken Bedr üd-Din Yalmani de bu makama getirilmiş olmalı. Ayrıca Sultan Hanı yenilgisinde Kadı İzz üd-Din ile birlikte Baycu Noyan tarafından öldürülen ve devrin tarihçilerinin adlarını kaydetmedikleri 14 ümeradan birinin de (Anonim, s. 53; *Müsameret ül-ahbar*, s. 41-42; İbn Bibi, s. 616-621) Bedr üd-Din Yalmani olduğunu tahmin ediyoruz. Çünkü bundan sonraki hadiselerin içinde bulunmadığı görülmektedir.

32 İbn Bibi, s. 608-616; *Ebu'l-Ferec Tarihi*, Trc. Ö. Rıza Doğrul, Ankara 1950, II, 560; Anonim, s. 52-53; *Müsameret ül-ahbar*, 39-40.

33 İbn Bibi, s. 601-615; Anonim, s. 53; *Müsameret ül-ahbar*, s. 40-43.

34 İbn Bibi, s. 613.

35 İbn Bibi, s. 612-615; Anonim, s. 53; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.

sahifelerindeki 5 mektupda Tusî'nin adı açık olduğu halde 112^b ve 113^a da bulunan bu mektupda sadece «صورت مكتوبی که ناصرالدین بحضرت شیخ نوشت» cümlesi yazılarak Tusî'ye ait olduğu tasrih edilmemiştir.

IV — Diğer bir mektupta, mektubun yazarı bir vakıasını (rüyaya) Sadr ud-Din Konevi'ye anlatmaktadır³⁶. Yazar bu mektubunda «Ahina» (Ahimiz veya kardeşimiz) dediği Muvaffak ud-Din el-Merağî³⁷ ile Fakih Ahmed'i³⁸ rüyada gördüğünü, Fakih Ahmed'in

36 Bu mektubun bir tek nüshası vardır. O da Konya Mevlana Müzesi Ktp. nr. 1633, yp. 113^adadır.

37 Başvurduğumuz kaynaklarda bu zatın adına rasıyamadık. Ahîlerden biri olduğu muhtemeldir.

38 Anadolu Selçukluları döneminde, Konya'da yaşamış Fakih Ahmed adında iki mutasavvıf vardır. Özellikle cünun halî ile meşhur olan Fakih Ahmed, Şeyh Evhad üd-Din Kirmani'nin müritlerinden olup, 618 (1221)de ölmüştür. Avhad üd-Din Kirmani'nin (635/1238) *Menakıb-nâme'sinde* (*Menakıb-i Evhad üd-Din Kirmani*, Ngr. B. Ferüzanfer, Tahran 1969, s. 189-190) Fakih Ahmed'in adı geçmektedir. Evhad üd-Din Konya'da bulunduğu zaman pek çok kimseler gelip kendisini ziyaret ediyorlardı. Konuşmalar esnasında kendisine: Burada Fakih Ahmed adında birinin bulunduğunu, fakirlik davası güttüğünü, yaz, kuş dağlarda yaşadığını, kendileriyle ilgilenmeyip gayr-i müslimlerle dost olduğunu, gayr-i müslimleri müslümanlara tercih ettiğini anlatarak kötüllemişlerdi. Kirmani de onlara: Fakih Ahmed'in Hak Taala'nın has kullarından olduğunu, onun iki âlemi olup, biri «Alem-i suhv» diğeri «Alem-i sukr»dur. Ona ise daha çok sükr âlemi galip geldiğini söyleyerek Fakih Ahmed aleyhtarlarını ikna etmiştir. Eflâkî de *Menakıb ül-arifin*'de Fakih Ahmed'den sık sık bahsetmiştir. Eflâkî'ye göre de, Fakih Ahmed Mevlana'nın babası Baha ud-Din Veled'in (628/1231) talebesi ve müridi olup, sonraları üzerine gelen bir hal neticesinde dağlara çıkmış ve oralarda uzun müddet yaşamıştır. Ancak hocasının vefatından sonra şehre (Konya) inmştir. Eflâkî Fakih Ahmed'in 618 (1221)de vefat ettiğini, namazının da Mevlana tarafından kıldığını yazmaktadır. (Bk. *Menakıb ül-arifin*, I, 419-420). Nitekim Konya, Fakih Ahmed türbesindeki kitabede: «Melik ül-abdal, seyyid ül-meczubin» şeklinde tavsif edilen Fakih Ahmed'in 618 (1221)de öldüğü kayıtlıdır. Görüldüğü üzere Eflâkî, Fakih Ahmed hakkında yazdıklarında tenakuza düşmektedir. Zira eğer Fakih Ahmed'in 618 (1221)de öldüğü doğru ise, -ki doğrudur- Baha üd-Din Veled'in ölümlünden sonra şehre inmiş olması mümkün olmaz. Kaldı ki, bu tarihte Baha üd-Din Veled ve oğlu Mevlana henüz Konya'ya gelmemişlerdir. İ. Hakkı Konyalı ise, Mevlana'nın dostu olan Fakih Ahmed adında başka bir zatın Konya'da yaşadığını tesbit ederek Eflâkî'nin cünun halî ile meşhur olan Fakih Ahmed ile Mevlana'nın dostu olan Fakih Ahmed'i birbirine karıştırmış olduğunu belirtmektedir. (Bk. *Konya Tarihi*, s. 395-396).

kendisi ile Farsça konuştuğunu, hırkasını çıkarıp kendisine verdiği ni, o da bu hırkayı alıp elbisesinin içinden giydiğini bildirmektedir.

Fotokopisini sunduğumuz bu mektubun da H'ace Nasir ud-Din tarafından yazılamayacağı ortadadır. Çünkü Fakih Ahmed Şeyh Nasir ud-Din Mahmud gibi Evhad ud-Din Kirmani'nin müridlerinden olup Anadolu'da yaşamış olması bir yana H'ace Nasir ud-Din'in onun elinden hırka giymesi de düşünülemez.

V — Genel olarak mektuplardaki ifadelerden bu iki bilginin zaman zaman görüştükleri anlaşılmaktadır. Sadr ud-Din Konevi'ye yazılan mektuplarda «Seni görmediğim bir ay bana bin yıl ve bir yıl bana bin ay kadar uzun geliyor»³⁹ ve «Bu konunun tafsilatını görüştüğümüz zaman anlatırım»⁴⁰ gibi ifadeler ve aşağıda sunacağımız pasajlar bunu açık olarak göstermektedir. Oysa hiçbir kaynakta ne Konevi'nin İran'a gittiğine ve ne de Tusi'nin Anadolu'ya geldiğine dair bir kayıt mevcut değildir. Buna karşılık Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din ile Sadr ud-Din Konevi'nin sık sık görüştüklerine dair Menakıb-nâmelerde kayıtlar bulunduğu gibi⁴¹ Tarihci Gelibolulu Âli, Ahi Evran'dan bahsederken «Bu hakire manzurdur ki, mezbur bir zaman Konya'da sakin olmuşlar, gâh u bigâh Sadr ud-Din Konevi hazretlerinin hidemat-i sayelerine intisab arze kılmışlar»⁴² diyerek bu iki bilginin sık sık görüştüklerini tesbit ettiklerini ifade etmektedir. Keza İbn Bibi'nin Sadr ud-Din Konevi'nin Kırşehir'e gittiğine dair haberinden başka⁴³ Hacı Bektaş Menakıb-nâmesinde Hacı Bektaş ile Sadr ud-Din Konevi arasında geçen müteaddid menkibeler anlatılmaktadır⁴⁴. Bu rivayetler Konevi'nin bir kaç defa Kırşehir ve çevresine gittiğini, dolayısıyla Ahi Evran ile de görüştüklerini gösterir. Ayrıca Ahi Evran'ın Konavi'nin iki eserini Farsçaya tercüme ettiğini de tesbit etmiş bulunuyoruz⁴⁵. Bu da bu iki bilgin arasında dostane bir ilginin bulunduğunu gösterir.

39 Bak. Burada Levha, IV.

40 *Risale-i arş.*, Mevlana Müzesi Ktp. 1633, yp. 17^b.

41 *Menakıb ül-arifin*, I, 119, 360; *Firdevsi-i Rumî*, *Menakıb-i Hacı Bektaş*, Ngr. A. Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 50-54.

42 *Künh ül-ahbar*, İstanbul 1277, V, 62.

43 İbn Bibi, s. 613.

44 *Menakıb-i Hacı Bektaş*, s. 56-64.

45 Ahi Evran Konevi'nin *et-Teveccüh ül-etemm* adlı eserini Farsçaya tercüme etmiş ve tercüme yazdığı önsözde Konevi'nin kendi el-yazısı olan nü-

Sadr ud-Din Konevi yazdığı mektuplardan birinde muhatabının görüşme isteğine, aynı şekilde görüşmek istiyakı içinde olduğunu fakat fırsat ve uygun bir zaman bulamadığını belirterek karşılık vermekte ve mektup ile de görüşmenin (Muvasalat) caiz olduğunu ifade ettikten sonra kritik etmesi (fesat ve sevabını göstermesi) için iki eserini gönderdiğini bildirmektedir⁴⁶. Bu eserlerden birinin adı «Hasılı netaic il-efkâr» olarak kaydedilmiştir.

Konevi'nin bu mektubuna cevap olarak Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din (fakat metinde H'ace Nasir ud-Din Muhammed et-Tusi'dir) «Mektubunuz sadık ve aşık müride ulaşınca öpüp baş ve gözünün üstüne koydu.» dedikten sonra memnuniyetini bir rubaî ile dile getiriyor :

«Senin mektubunla gönlüm dünya mülkünü buldu. Senin lütfun ile gönlüm ebedî hayata kavuştu. Gönlüm ölü iken mektubun okununca her harfinden bin can buldu gönlüm.»⁴⁷ Bundan sonra Konevi'nin kendisine gönderdiği «Raş ül-bal» ile «Hasılı netaic il-efkâr»⁴⁸ adlı eserler hakkında görüşlerini yazıp gönderdiğini ve gözü yolda beklemekte olduğunu belirtmektedir⁴⁹.

Bu mektuplarda geçen samimî ifadeler bu iki bilgin arasında çok sıkı bir ilgi bulunduğunu, aralarında dostluk derecesinde bir tanışıklığın var olduğunu gösterir.

VII — Bu mektuplardan birinde Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din Mahmud el-Hoyf'nin (Metinde açık olarak Tusi'nin adı geçiyor) hasta olduğu, ihtiyarlıktan güçsüz ve bitkin bir durumda bulunduğu bir sırada «Birader-i aziz, Muharrir ül-fedail, Seyyid ül-akran

hadan bu tercüme yapıldığını belirtmiştir. Bu tercümenin bilinen tek nüshası Konya Yusufpaşa Ktp. nr. 4866, yp. 33^a-50^bdedir.

46 Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2349, yp. 36^b. Bu mektubun nüshaları gayet yaygındır.

47 Aynı yerde yp. 36^b-37^a : شیخ چون نامه بمرید صادق و مستمید عاشق محمد الطوسی رسید بوسید و بر سر و چشم نهاد و گفت :

از نامه تو ملک جهان یافت دلم در لطف تو عمر جاویدان یافت دلم
دل مرده بدم چو نامه بر خوانده شد از هر حرفی هزار جان یافت دلم

48 *Raş ül-bal*'ın bir nüshası Bursa H. Çelebi Ktp. nr. 480'dedir. *Netaic ül-efkâr*'ın da nüshaları yaygındır. Bir nüshası da Bursa Ulucami Ktp. nr. 1671'dedir.

49 *Mükâtebat*, Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2349, yp. 36^b-37^b.

Tac üd-Din-i Kâşî'nin⁵⁰ kendisine Konevî'den mektup getirdiği anlaşılmaktadır. Bu mektubun cevabında (iddiamıza göre Ali Evran Şeyh Nasîr ud-Din Mahmud olması gerekirken metin tahrifatı sonucu takdim kısmında Sultan ul-hukema, Nasîr ül-Mille ved-Din Muhammed b. Muhammed et-Tusî ibaresi okunmaktadır.) bir münasebetle «676 (1278) yılında hizmetinde bulunduğum ve kendisinden istifade ettiğim sıralarda efendimiz, kadılar kadısı, bilginler ve araştırmacılar sultanı, Herat kadısı Fahr ül-Mille ved-Din bana sor-du...»⁵¹ cümlesi geçmektedir. Burada verilen tarihin müstensihler tarafından tahrif edildiği açıktır. Çünkü Herat kadısı dediği Fahr üd-Din Razi 606 (1209) yılında öldüğü ve bu tarihte ne Ahi Evran ve ne de H'ace Nasîr-i Tusî hayatta değillerdir. Tusî'nin 597 (1200)'de doğduğu göz önünde bulundurulursa Fahr üd-Din Razi'ye talebelik edemeyeceği, Razi'nin sualine de muhatab olamayacağı gayet açıktır. Oysa Ahi Evran Şeyh Nasîr ud-Din 570 (1175) yıllarında doğmuş, bir süre Fahr üd-Din Razi'ye talebelik ettiği gerek Fahr üd-Din Razi'den yaptığı tercümelere⁵² ve gerek Fahr üd-Din Razi'nin onun düşünce yapısı üzerindeki te'sirden⁵³ anlaşılmaktadır.

50 Tac üd-Din-i Kâşî'ye «Muharrir ül-fedail» dendiğine göre bu zatın Sadr ud-Din Konevî'nin talebelerinden olması ihtimal dahilindedir. Tac üd-Din adında bir üçkar Meviana'nın bir mektubunu Emir Seyf üd-Din'e götürmüştür. (Bk. *Mektuplar*, s. 185.) Bu tac üd-Din'in Konevî'nin mektubunu Ahi Evran'a götüren Tac üd-Din-i Kâşî olması da kuvvetle muhtemeldir.

51 سألني مولانا قاضي القضاة ملك العلماء والمحققين فخر الله والدين قاضي هرات حين استفتته بخدمته وذلك في شهر سنة ست وسبعين وسبعمائة.

Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2412, yp. 54. Bu mektubun başka nüshasını bulamadığımız için, buradaki metni düzeltmedik.

52 Fahr üd-Din Razi'nin *Kitab ül-hamsin fi usul id-din* adlı eserinin Ahi Evran tarafından tercüme edildiğini doktora çalışmamızda tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu tercümenin bilinen tek nüshası, Reşid Ef. (Süleymaniye) Ktp., nr. 333, yp. 1^b-46^a'da ve Ahi Evran'ın *Tabıra* ve *Metall'ül-ıman* adlı eserleri ile aynı mecmuada bulunmaktadır.

53 Ahi Evran Şeyh Nasîr ud-Din'e ait olduğunu tesbit ettiğimiz *Yezdan-şınakt* adlı eser ile (Ayasofya Ktp. nr. 4819, yp. 118^b-138^b.) Fahr üd-Din Razi'nin *Usul üd-din* ve *Cevab-i nâme-i te'ziyet* adlı eserleri (*Cihardek risale*, Nşr. M. Bakır Sebzarî, Tahran 1340, s. 51-95.) karşılaştırıldığı takdirde Fahr üd-Din Razi'nin Ahi Evran üzerindeki derin etkisini görmek mümkündür. Meviana ile aralarındaki münazaanın sebeplerinden biri de Meviana'nın akılcı olduğu için Fahr ud-Din-i Razi'ye karşı olması, (Bk. A. Gölpınarlı, «Mesnevinin VII.

Dolayısıyla bu ve diğer mektuplarda Tusî'nin adının geçmesi yukarıda belirttiğimiz gibi tamamen Yar Ali Şirazi ve diğer müstensihlerin ilâve ve tahriflerinin eseridir.

VIII — Diğer önemli bir husus da şudur : Yukarıda da belirttiğimiz gibi Molla Camî'den önce Sadr ud-Din Konevî ve Nasîr ud-Din-i Tusî'den bahsedenler bu iki bilgin arasında bir mektuplaşmadan söz etmedikleri halde Konevî ve Şeyh Nasîr ud-Din'e (Ahi Evran) zaman bakımından oldukça yakın olan Eflâkî (757/1256) *Menakıb ül-arifin*'inde Şeyh Nasîr ud-Din'den bahsederken : «Sadr ud-Din Konevî ile her türlü ilimde başabaş giderdi»⁵⁴. derken bu iki bilgin arasındaki karşılıklı mektuplaşma tarzında sürdürdükleri tartışmalarını kasdetmiş olmalıdır.

IX — Bilindiği gibi H'ace Nasîr ud-Din, Şiidir. Sünni bir bilgin olan Şeyh Sadr ud-Din Konavî'ye yazılan mektupların hiç birinde Şiilik belirtilerine raslanmamaktadır. Vakıa Sünnilik belirtileri de görülmemektedir. Fakat eğer bu mektuplar bir Şii bilgin ile, Sünni bilgin arasında teati edilmiş olsaydı mektuplarda bu husus kendini gösterirdi.

X — Diğer taraftan Ahi Evran tarafından Konevî'ye yazılan mektuplardaki düşünce yapısı ile, özellikle Fasça olarak yazılan mektupların Ahi Evran'ın Farsça olarak yazdığı eserler arasında dil ve üslûp benzerlikleri de farkedilmektedir. Ancak bu mektupların ilmi olanları Arapça olarak yazılmış olduğu, Farsça olanlarda ise, çoğunlukla samimi duygular ve günün olayları anlatıldığı için geniş bir karşılaştırma yapmak ve hatta nümüneler sunmak mümkün olmamaktadır. Bununla beraber Ahi Evran'ın kısa adı *Tabıra* olan *Tabırat ül-mübtedi ve tezkiret ül-müntehi*⁵⁵ ve *Menahic-i seyfi*⁵⁶ adlı en mütedavil eserleri ile *Mükatebatın* Yar Ali Şirazi nü-

Cildi, *Şarkiyat Mecmuası*, VI, 16.) Ahi Evran Şeyh Nasîr ud-Din'in de Anadolu'da Fahr-i Razi'yi temsil etmesidir. Gene Razi'nin etkisiyle, Konevî'nin «Vahdet-i vücud»culuğu akdileştirme gayretlerini kabul edememekte ve mektuplarında münakaşa ettikleri ilmi ve felsefi konuların başında bu mesele gelmektedir.

54 *Menakıb ül-arifin*, II., 188.

55 Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 1691, 4819.

56 Fatih (Süleymaniye) Ktp. nr. 5426.

hasında⁵⁷ (24^a-27^b)deki Farsça mektup karşılaştırılacak olursa, aralarındaki dil ve üslup benzerliği görülebilir.

Bu geniş ve tafsilatlı açıklamalardan sonra üzerinde durmamız gereken en önemli bir husus da şudur : Yukarıda da belirtildiği gibi iki bilginin birbirine yazdıkları mektuplarda (Gerek Konevi'nin yazdığı, gerek Konevi'ye yazılan mektuplarda) açık olarak Tusi'nin adı geçmektedir. Bunun da sebebi şudur :

Yar Ali Şirazi bu mektupları neşr ederken hemen her mektuba kısa bir takdim yazmış ve bu takdimlerde H'ace Nasir ud-Din-i Tusi'nin adını yazmıştır⁵⁸. Şayet mektupların metninde Ahi Evran'ın adı Şeyh Nasir ud-Din veya Nâsir ud-Din Mahmud el-Hoyi geçiyor idiyse, haliyle bu farklılığı gidermek için buralarda tahrifat yapmış olmalıdır. Ancak bu mektupların aslı -ki, Sadr ud-Din Konevi'nin kütüphanesinde bulunan özel defterleri içinde muhafaza edilmekte idiler- günümüze kadar gelmediği için bu hususu tahkik etmek imkânından mahrum bulunuyoruz. Bununla beraber bazı mektuplarda H'ace Nasir ud-Din'in adı açık değildir. Şöyleki : Bilindiği gibi H'ace Nasir oldukça meşhur olmuş bir şahsiyettir. Onun isminin «Nâsir ud-Din» veya «Nasr ud-Din» olarak yazılmaması gerekirken bazı mektuplarda bu durumu görmekteyiz⁵⁹. Oysa Ahi Evran tarihin karanlıklarında unutulmuş bir şahsiyet olması yanında, onun ismi yaşadığı asırdan itibaren «Şeyh Nâsir ud-Din»⁶⁰, «Şeyh Nasir ud-Din»⁶¹ ve «Şeyh Nasr ud-Din»⁶² olarak yazıla gelmiştir. Bu bakımdan muhtemelen mektuplarda Ahi Evran'ın adı Nâsir ud-Din, Nasir ud-Din, ve Nasr ud-Din olarak yazılı idi ki, *Mükatebet*'in bazı nüshalarında «Şeyh Nâsir ud-Din» ve «Nasr ud-

57 Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. nr. 2349.

58 Kendi istinsahı olan nüshada bu takdim yazıları mevcut olduğu gibi ondan sonra da meydana getirilen nüshalara bu takdim yazıları aynen intikal etmiştir.

59 Mevlana Müzesi Ktp. nr. 1633, yp. 112^b, 113^a. Ayrıca Krs. *Ahval u Asar-i H'ace Nasir*, s. 51-55.

60 Bk. Konya Yusufpaşa Ktp. nr. 4866, yp. 1^a; *Menakıb ül-arifin*, I, 119; *Keşf us-sunan* I, 338; *Künh ül-ahbar*, V, 62-63.

61 *Menakıb ül-arifin*, I, 360; *Menahic*, Halet Ef. (Süleymaniye) Ktp., nr. 92, yp. 1^a.

62 Ahi Evran Vakfiyesi, Kırşehir Turizm Derneği, nr. 4; Musa Sadri, *Menakıb-i Şeyh Sadr ud-Din Konevi*, Es'ad Ef. (Süleymaniye), Ktp. nr. 1753, yp. 15^a.

Din» gibi değişik şekillerde yazıldığı görülmektedir. Muhtemelen Yar Ali Şirazi'den sonra başkaları da Konevi'nin özel defterlerini görmüş ve bu mektupları oradan istinsah etmişlerdir. Bu farklı imlâlar bunun sonucu olarak meydana gelmiştir.

YANILMANIN MEYDANA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

Bu tarihî hatanın ortaya çıkışında bir kasıt olacağına ihtimal vermek zordur. Böyle olunca Yar Ali Şirazi'nin bu hataya düşmesinin sebepleri ne olabilir? Kısaca belirtelim :

1. Her şeyden önce Tusi ile Ahi Evran'ın lâkablarının aynı oluşu (Nasir ud-Din) bu hatanın meydana gelmesine sebep olmuştur.

2. Anadolu Selçukluları zamanında, özellikle Moğol istilasından sonra Kırşehir, Aksaray, Karaman ve Denizli'de Moğollara ve Moğol yanısı yönetime karşı direniş mahiyeti arzeden Anadolu'daki Türkmen isyanları incelendiği zaman bu isyanların çoğunlukla Ahiler tarafından yönetildiği görülür. Bu durum Anadolu Selçukluları devrinde Ahilerle Türkmenlerin aynı meslek ve mesrepte olduklarını ve müşterek bir dinî ve siyasî anlayışın mücadelesini sürdürdüklerini göstermektedir⁶³. İşte bunun sonucunda Moğolların Türkmen ve Ahi ileri gelenleri aleyhinde sürdürdükleri kesif propogandalar⁶⁴ Ahi Teşkilâtının kurucusu ve başı olan Ahi Evran'ın unutulmasına sebep olmuştur. Ahi Evran'ın ölümünden (660/1262) yüz sene kadar sonra tamamen unutulmuş olduğu görülmek-

63 Zaten eski kaynaklar da bu iki zümreyi kesin hatlarla birbirinden ayırmış değillerdir. Üstelik İbn Battuta Anadolu'da pekçok Ahi zâviyesinde mısafir olarak bulunmuş ve Ahilerin Türkmen olduklarını veya Ahiliğin Türkmenlerin mesleği olduğunu bildirmişdir. (Bk. *Seyahat-name*, Trc. M. Şerif, İstanbul 1333-1335, I, 312-337). Diğer ilk kaynaklarda da bu kabül ifadeler bulunmaktadır.

64 Bu devrin resmî tarihçilerinin Türkmenler aleyhindeki tutumları bu propogandanın ne kadar kesif ve etkili olduğunu gösterir. Bk. İbn Bibi, s. 502, 725-730; *Müsameret ül-ahbar*, s. 123-126; *el-Veled üş-şefik*, yp. 21^a, 48^b, 168^b; Ebu'l-Ferec, II, 540; Ebu Bekr b. Zeki, *Rauzat ul-küttâb*, Ngr. Ali Sevim, Ankara 1972, s. 56.

tedir. Yar Ali Şirazi, Konevi'nin defterleri arasında Şeyh Nasir ud-Din adında birinin Konevi ile mektuplaştıklarını ortaya çıkardıktan sonra bu Nasir ud-Din'in kim olduğunu tesbite çalışırken, hataen Tusî ile Konevi'nin mektuplaştıkları iddiasını ortaya atmış olabilir.

3. Ahi Evran ile Mevlâna ve Mevlevîler arasında fikrî, siyasî mücadele Mevlâna'nın şeyhi Şems-i Tebrizî'nin Ahiler tarafından öldürülmesine kadar varmıştır⁶⁵. Bu mücadeleler sonucu Konya ve çevresinde fikrî hakimiyet kuran Mevlevîler Ahi Evran'ı haysiyetten mahrum, ahlakî ve ruhî buhran içinde olan bir kişi olarak tanıtmışlardır⁶⁶. Konya'da bulunan Yar Ali Şirazi Ahi Evran'ı tanımış bile olsa, Konevi'nin böyle düşük ahlaklı, mübtezel biri ile mektuplaşacağına ihtimal vermeyerek Konevi ile mektuplaşan Nasir ud-Din'in, H'ace Nasir ud-Din-i Tusî olması hükmüne varmış olabilir.

65 Mevlana ve Ahi Evran arasındaki fikrî ayrılığın mahiyetini («Ahi Evran kimdir, *Türk Kültürü*, Sayı 192, s. 658-668.)deki makalemizde bir nebze açıklamış bulunuyoruz.

66 Mevlevîlerin Ahi Evran Şeyh Nasir ud-Din aleyhindeki tutumları *Menakıb ül-arifin*'de (I, 119, II, 188-190) ifadesini bulmuştur.

في هذا المقام وتسلطت على المادة من الجوهر والمجوز لا لسان فيه ولا وصف له ولا حكم أصلاً
 لها إلا أنه الذي لا ينفك عن جوهره من المادة والمجوز وطبا السادة والإشارة إلى الشرحين والشريطين
 منهما المرتبة والمرتبة هو المطلق عن كل ما يعلق من الأضداد والاطلاق بالالف على الإطلاق وقد يقال أنه
 لا وجود له في المرتبة والمرتبة من المادتين وسبب تسمية الجاهل من الجاهل والمجوز إلى أن يكون له وجوده في
 حاله الذي هو الملائكة لا في فصله في الرابع منه سبباً من حيث تقيده الأثر المحيط به فيكون
 غيره له في تقيده وهو يشترط في جهله الجاهل وله من جميع الجهات والملائكة ويربطها
 الفاضل بالمرتبة والمرتبة تماماً وثمة تسمية الجاهل والملائكة وتنقل أصلها من حيث لا يرتبط
 في الأثر له في ذاته مثل غيره تقيده وهو الذي في الفاضل في العلم مراتب جهله القائم بالذات على أن
 وقد قيل غيره في ذاته المطلقة في جهله أو لا يعرفها إنما أصلها لا أن تقيده تقيده على أنه
 يسوق بالاعتناء وأن يراه في ذاته المطلقة في جهله أو لا يعرفها إنما أصلها لا أن تقيده تقيده على أنه
 وتبين وتبين من جهة من ذلك الأصل وتبين وتبين في ذاته المطلقة في جهله المقام به في جهله
 وكان لا تقيده ويترتب ذاته الثابتة بالذات الصفة فهو مجموع الملائكة والمرتبة والمرتبة
 فأنه إنما ليس هو حده سبباً في ذاته يعلم الذات أن جميع الأضداد والمرتبة والمرتبة
 الضعيف والنسب والاضافة على الثابتين كما تسمى في ذاته لا في ذاته الجاهل
 من جهة المرتبة صفاتها وقيامها في ذاته في جهله نفسه لم يشد أو أصله من حيث الثابت في جهله
 على الثابتين والثابتين حسب المعلومات أنه هو المعلوم المعلوم المنقطع في أي من المعلومات
 في جهله غيره في ذاته محيط على الذات مما يعلم منه ومحيطاً على ذاته يعلم ما لا يعلم والملائكة
 بأنه لا يكون لا يعلم ولا يعلم غيره إلا من جهله هو والمرتبة في ذاته ويترتب ذاته وهو في ذاته
 أيضاً ثابت في ذاته في ذاته مما في ذاته تعالفت وقد تسمى لجهته جميعاً وإنما نشوء الطائفة
 ومما في ذاته تعالفت كالذات الذاتية وإنما في الثابت منها فتم من جهة على العدة وأنه في ذاته في ذاته
 الأسماء والصفات والصفات والأضادات وأن جميعها ثابت على الجهل وهو الإثبات
 منها العلم الأضداد الوجودية من جهة جهله المرتبة والمرتبة والمرتبة في ذاته والمرتبة
 والمرتبة بأنها من المرتبة في العاليات وأن الأوجه والمرتبة في ذاته في ذاته في ذاته
 النسب والصفات فمن الرطبان اللبنة وقاعدتين الوجودية والمرتبة والمرتبة في ذاته في ذاته
 الأضادات والمرتبة في ذاته أيضاً في جهله والصفات والصفات في ذاته في ذاته في ذاته
 عكس ما في جهله وإنما ثابت في ذاته في جهله كما في جهله كما في جهله كما في جهله كما في جهله
 وصفتين أو جهله وإنما أن جهله جميع جهله النسب الوجودية يتوقف على جهله في ذاته في ذاته في ذاته

Levha I.

